

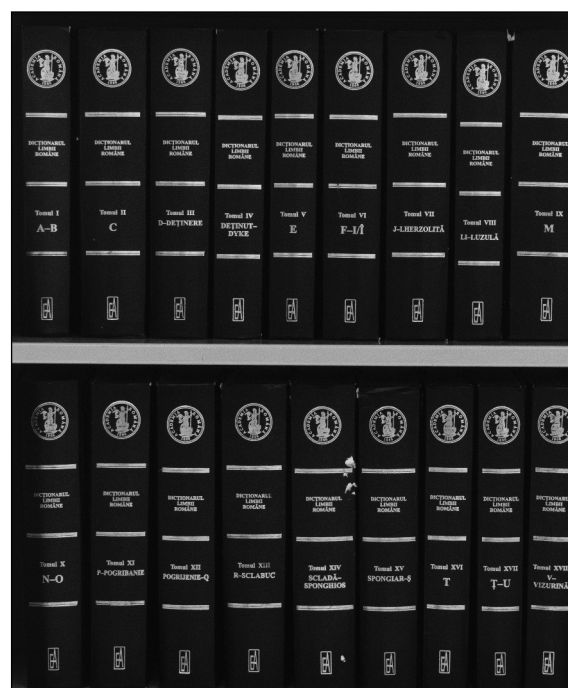
„Dicționarele sunt adevărate piese de rezistență pentru cultura română”*

Cătălin Mosoia**

Interviul cu dr. Gabriela Haja, director al Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, a izvorât din dragoste pentru limba română. În cadrul dialogului am abordat teme diverse, de la noutăți privind dicționarele și consultarea lor, la studii de gramatică propriu-zisă, Ziua Limbii Române sau numărul vorbitorilor de limbă română la nivel mondial.

Cătălin Mosoia: *Stimată doamnă dr. Gabriela Haja, integrala digitalizată a Dicționarului limbii române (DA/DLR), 1913–2010, a fost lansată anul trecut la Iași, iar accesul liber la cele 37 de volume ale DA/DLR este disponibil la adresa <https://clre.solirom.ro/>. Cu certitudine a fost un pas important în cadrul proiectului CLRE – Corpus lexicografic românesc electronic, proiect al Academiei Române, ce are ca obiectiv major crearea formatului digital al dicționarilor privitoare la limba română. Ce noutăți aveți pentru cei care, la fel ca și dumneavoastră, iubesc limba română?*

Gabriela Haja: Oh, da, avem noutăți demne de atenție! A fost creat un site aparte pentru DA/DLR. Dicționarul Academiei poate fi consultat la adresa <https://dlr1.solirom.ro>. Aceasta a fost urmarea faptului că CLRE a crescut: au fost adăugate în corpus dicționare elaborate direct în format digital, precum ediția a doua, revăzută și adăugită a *Dicționarului limbii române* (DLR²). Tomul I. Litera A. Fascicula A – ABZITUI, *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR), *Literele A, C, D* (până la djinn), realizate de echi-

pa de lexicografi de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti” al Academiei Române și *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM) elaborat în cadrul aceluiași institut. Cercetătorii ieșeni au finalizat digitalizarea și au publicat, în prima parte a acestui an, alte patru lucrări ce fac parte din *Bibliografia Dicționarului limbii române* (DLR²) și anume *Dicționarul limbii române literare contemporane* (DL), în patru volume, cu citate ilustrative și cu definiții de o mare eleganță, publicat de Institutul de Lingvistică din București în colaborare cu Institutul de Lingvistică din Cluj, între 1955 și 1957, *Dicționarul limbii române*

*Interviu realizat cu dr. Gabriela Haja, director al Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române

**Expert comunicarea științei, Biroul de comunicare al Academiei Române

moderne (DM), primul dicționar general al limbii române publicat de Institutul de Lingvistică din București în 1958, pentru uzul publicului larg, ambele elaborate sub egida Academiei. De asemenea, am adăugat în corpus dicționare de autor: ultimele două ediții ale *Dicționarului de cuvinte recente* (DCR² și DCR³), cu acordul autorilor Florica Dimitrescu, Alexandru Ciolan, Coman Lupu care ne-au pus la dispoziție formatul pdf al textelor și ediția a III-a a operei lui H. Tiktin, *Dicționar român-german* (TDRG³), îngrijită și actualizată de Paul Miron și Elsa Lüder, în colaborare cu specialiști din România.

În prezent, CLRE prezintă publicului larg nouă titluri, însumând 50 de volume și circa 200.000 de articole lexicografice. Pe măsură ce finalizăm digitalizarea unui dicționar ori o fasciculă din ediția a doua a *Dicționarului limbii române* (DLR²) este revizuită și pregătită pentru tipar, acestea sunt publicate în cadrul corpusului.

Cea mai recentă inovație din CLRE este faptul că există posibilitatea căutării în corpus, după cuvântul-titlu. Altfel spus, dacă până acum dicționarele puteau fi consultate separat pe site-urile proprii, de la finele lunii iulie, este posibilă căutarea simultană în lucrările care au fost aliniate la nivel de intrare, mai precis în șapte dintre acestea.

Dicționarele sunt adevărate piese de rezistență pentru cultura română. Într-adevăr. Ca pentru orice cultură care se respectă. Ceea ce mă bucură este interesul crescut, în prezent, pentru consultarea dicționarilor. O demonstrează succesul unor astfel de site-uri, o confirmă și reacția celor care află despre existența platformei SOLIROM a Academiei Române, unde se află și corpusul lexicografic CLRE, realizat de specialiști lexicografi, alături de alte rezultate ale cercetărilor din cadrul institutelor subordonate Secției de filologie și literatură a Academiei. Platforma este în dezvoltare și ne pregătim pentru o nouă etapă, în care să dăm acces online la cât mai multe dintre lucrările științifice publicate de cercetătorii din București, Iași, Cluj-Napoca, Timișoara și, paralel, să modificăm designul paginilor platformei.

Cătălin Mosoia: *La ce lucrați în momentul de față?*

Gabriela Haja: Voi vorbi acum în numele Departamentului de lexicologie și lexicografie de la institutul pe care îl conduc și din echipa căruia continui să fac parte. Dacă prima parte a anului a fost dedicată mai ales proiectului CLRE, începând cu luna aprilie ne-am dedicat efortul documentării și actualizării articolelor din porțiunea C – CA a DLR², cu mijloacele puse la dispoziție de cei doi specialiști informaticieni, care ne asistă în acest proces la Iași și la București. Anul viitor vom pregăti pentru publicare prima fasciculă din această porțiune a *Literei C*. De asemenea, împreună cu cercetători din cadrul Colectivului de procesare a limbajului natural de la Institutul de Informatică al Academiei Române – Filiala Iași, parte din echipa ieșeană este implicată în studii privind identificarea automată a erorilor de adnotare din baza de date eDTLR – *Dicționarul tezaur al limbii române în format electronic* și alinierea articolelor eDTLR cu varianta digitalizată a DA/DLR din CLRE. Sperăm ca în următorii ani să finalizăm această variantă digitală a *Dicționarului limbii române* și să o punem la dispoziția publicului, în toată complexitatea și frumusețea sa.

Vă reamintesc că baza de date eDTLR a fost produsul unui proiect complex de cercetare, finanțat prin competiție, la care au participat, între 2007 și 2010, cinci institute ale Academiei Române sub direcția profesorului universitar Dan Cristea, membru corespondent al Academiei Române, de la Facultatea de Informatică a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Ne așteaptă ani de lucru susținut la pregătirea pentru publicare a acestei variante: pe lângă corectarea structurii XML a bazei de date, ne-am propus transpunerea acesteia în format TEI, format în care sunt organizate datele în multe dintre dicționarele digitale europene; în plus, după ce vom alinia articolele din eDTLR cu intrările din DA/DLR din CLRE, vom fi în măsură să identificăm porțiunile care lipsesc din eDTLR, să le recuperăm și să le integrăm în baza de date, pentru a ajunge la o formă publicabilă online, demnă de efortul depus și pentru crearea Dicționarului Academiei și pentru digitalizarea acestuia.

Cât despre celelalte echipe de lexicografi din țară, este firesc să știu – căci există o foarte bună comunicare între noi, poate și grație Colocviului

„Lexicografia academică românească. Provocările informatizării” organizat de 12 ani la Iași – că, la București, cercetătorii continuă lucrul la a doua fasciculă din *Litera A* a DLR², care urmează a fi publicată online destul de curând, continuă redactarea și revizia din cadrul proiectului DELR și că pregătesc o ediție inovatoare a *Dicționarului explicativ al limbii române* (DEX); colegii de la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca sunt, de asemenea, în fază avansată de redactare și de revizie a primei fascicule din *Litera F* a DLR². Se menține tradiția, deschisă la începutul anilor '60 ai secolului trecut, când a început elaborarea seriei noi a DLR: trei echipe, trei institute ale Academiei contribuie la realizarea acestei opere monumentale prin amploare și complexitate, ajunsă la ediția a doua.

Ceea ce trebuie subliniat este faptul că această a doua ediție a avut nevoie de o perioadă amplă de pregătire, deoarece Bibliografia a fost actualizată, completată, adnotată cu date cronologice și au fost adăugate sau schimbate multe dintre siglele izvoarelor citate; apoi au fost modificate normele de tehnoredactare, de punere în pagina digitală și în pagina tipărită, au fost revizuite normele de redactare, căutându-se evitarea redundanțelor în informația lexicografică din corpul articolelor, pe de o parte, și, pe de altă parte, dorindu-se o mai nuanțată explicitare a etimologiei.

Cătălin Mosoia: *Aveți în vedere și proiecte digitale care își propun lămurirea unor aspecte de gramatică a limbii române?*

Gabriela Haja: Multe dintre aspectele de gramatică a limbii române, controversate sau nu, sunt soluționate în dicționarele publicate sub egida Academiei Române. Dicționarele sunt opere sintetice care transmit maximum de informație într-o formă abreviată, esențializată. Pe lângă indicațiile semantice din definiții, în dicționare sunt notate multe alte referințe privitoare la forma corectă a cuvintelor, la forma literară și la variantele literare ieșite din uz ori populare, acolo unde e cazul, la etimologia cuvintelor, la utilizarea în contexte, la funcțiile sintactice speciale, la prezența cuvintelor în sintagme, locuțiuni, expresii ori proverbe și zicători. Dicționarele sunt niște sinteze ale unei limbi, în care unele elemente sunt evidente, altele,

la fel de importante, sunt codificate în formulările dintre paranteze, în abrevieri și sigle, fără a căror bună cunoaștere consultarea dicționarelor rămâne incompletă ori superficială. De aceea, orice intenție de modificare ori de preluare fără discernământ ori fără validarea unui specialist în domeniu a informațiilor dintr-un dicționar ori din mai multe este foarte riscantă. Un exemplu de acest fel este pagina „sinteză” de pe dextronline.ro, utilă cititorului grăbit și neatenț. În forma actuală, este și un instrument de sărăcire semantică a lexicului și de pierdere a multor informații importante, ceea ce determină apariția unor erori impardonabile. Sinteza sintezelor naște, uneori, monștri... Și este păcat, căci dextronline.ro are meritul că pune în circulație dicționarele elaborate de cercetătorii Academiei Române și are, trebuie s-o recunoaștem, un impact mare asupra vorbitorilor de limbă română.

Studii de gramatică propriu-zisă sunt publicate în revistele editate de institutul nostru, „Anuar de lingvistică și istorie literară” (<http://alil.academiaromana-is.ro/>) și „Philologica Jassyensia” (<https://philologica-jassyensia.ro/>) ori în volumele manifestărilor științifice organizate. Pentru a facilita accesul beneficiarilor la rezultatele noastre de cercetare, ne gândim ca, în noua structură a site-ului institutului, la care lucrăm în prezent, să includem o pagină de noutăți (termenul *newsletter* începe să câștige tot mai mult teren... pe terenul limbii române) și, de asemenea, să profităm de rețelele de socializare existente online pentru a avea un dialog direct cu publicul larg.

Cătălin Mosoia: *31 august este data la care se celebrează, în fiecare an, Ziua Limbii Române, ca urmare a unei inițiative legislative votate de Parlamentul României prin Legea nr. 53/2013. Această zi specială a fost stabilită, în mod simbolic, la aceeași dată cu sărbătoarea similară instituită în anul 1990 în Republica Moldova sub numele Limba Noastră, pentru a transmite mesajul că limba română este o limba vorbită nu numai între granițele țării, ci și dincolo de hotare. Sunt date despre vorbitorii de limba română la nivel mondial?*

Gabriela Haja: Anul acesta, celebrăm în mod deschis Ziua Limbii Române pe ambele maluri ale Prutului. Am salutat, printr-un comunicat de

presă, decizia politică luată în luna martie, la Chișinău, de a se reveni la numele firesc de „limba română” și la numele sărbătorii Ziua Limbii Române, în locul variantelor folosite anterior în legislația privitoare la limbile vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, ca pe un act de justiție ce întărește un adevăr științific susținut consecvent de lingviștii din România, ca și de cei din Republica Moldova.

Date statistice privitoare la limba română există; problema este că sunt risipite în mai multe instituții și sunt greu de identificat și centralizat. Mă voi orienta după informațiile publice oferite de Institutul Național de Statistică, București, în breviarul statistic *România în cifre* din iunie 2023 și după cele oferite de Departamentul Românilor de Pretutindeni în secțiunea „Comunități românești” de pe site. Așadar, dacă luăm în considerare populația rezidentă în România la 1 ianuarie 2022 și numărul estimat al românilor „care trăiesc în comunitățile din diaspora, cât și [...] în comunitățile istorice/tradiționale din țările aflate în vecinătatea României” rezultă că pe glob trăiesc aproximativ 29 de milioane de vorbitori de română.

Institutul nostru organizează de mai mulți ani evenimente științifice în onoarea Zilei Limbii Române. Anul acesta vom colabora și cu specialiști de la Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Chișinău, alături de instituții ieșene care ne-au fost partenere în organizarea serbării din 31 august, începând cu anul trecut, când am luat decizia de a ieși în cetate.

Cătălin Mosoia: *Altfel spus, ați coborât din „turnul de fildeș”...*

Gabriela Haja: Chiar așa. De aceea am invitat publicul în Grădina Botanică „Anastasia Fătu” a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, unde să participe activ la sărbătoare. Decizia a fost salutăată deopotrivă de mediul academic și de publicul larg, ceea ce ne-a determinat să continuăm colaborarea.

Anul acesta, pe lângă dimensiunea științifică dată de susținerea unor conferințe publice dedicate limbii române, de promovarea și prezentarea proiectelor de cercetare curente în institut, vor

avea loc evenimente și ateliere culturale cu referire la limba română. Prin acestea, competența specialiștilor va fi pusă la dispoziția participanților. Sunt antrenate instituții precum Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” prin Grădina Botanică „Anastasia Fătu” și Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”, Universitatea Națională de Arte „George Enescu” prin Facultatea de Teatru și Facultatea de Interpretare, Compoziție și Studii Muzicale Teoretice, Muzeul Național al Literaturii din Iași, Asociația Culturală „A. Philippide” din Iași, S.C. Fragmenta Paints S.R.L., TVR Iași, Radio Iași, „Ziarul de Iași”. Vor participa profesori și elevi de la școli și licee din municipiul Iași, cu care am început colaborarea prin intermediul activităților din cadrul programului „Academia altfel” al Academiei Române – Filiala Iași ori prin intermediul altor proiecte, precum Concursul de ortografie „Vorbiți, scrieți românește!” destinat elevilor din ciclul primar. Vom lansa, din nou, întrebarea: „Ce înseamnă pentru dumneavoastră limba română?”. (Câteva dintre răspunsurile de anul trecut se află aici: https://www.facebook.com/events/1118531922094646/?active_tab=discussion.)

Cătălin Mosoia: *Suntem în vreme de bucurie pentru limba română. Ca lexicograf, care este mesajul pe care îl transmiteți cercetătorilor care au lucrat și lucrează la elaborarea dicționarilor?*

Gabriela Haja: Colegilor lexicografi, de ieri și de azi, li se cuvin mulțumiri pentru știința, competența, pasiunea lor în cercetare, calități necesare într-o întreprindere precum elaborarea unui dicționar, fie la prima ediție, fie la cele succesive. La *Dicționarul limbii române*, dicționar-tezaur, Dicționarul Academiei, se lucrează de cinci generații. Este o operă fundamentală pentru cultura română, alături de alte înfăptuiri similare, precum *Dicționarul general al literaturii române* sau *Istoria românilor* ori colecția *Documenta Romaniae historica*. Este în același timp o operă ce formează caractere, căci numai cei cu adevărat dedicați îi rămân fideli. Înaintașilor, recunoștință; celor de azi și de mâine le urez mult succes, putere de muncă și inspirație!

7 august 2023